

Opus diu integris suis partibus desideratum

Reijo Pitkäranta: *Fata verborum. Näkymiä sanojemme historiaan.* Helsinki: Gaudeamus 2020. 320 s. ISBN 978-952-345-091-2.

Etymologia on suomenkielisten lukijain suosiossa, mutta yleistajuista etymologista kirjallisuutta ilmestyy harvoin. Maamme ykköslatinistin Reijo Pitkärännän tuore kirja täyttää tätä aukkoa. Teos rakentuu antiikin aineksista muovautuneitten 42 hakusanan ympärille. Näistä kustakin on Pitkäranta kirjoittanut tuhatkunta sanaa, mikä on parahultainen pituus esiteltyjen sanojen kiinnostavimpien vaihteiden kuvailemiseen ja välillä pieniin syrjähyppyihinkin. Parasta teoksessa on etymologioita pelkkien alkuperänselitysten sijasta kokonaisvaltaisina kehityskaarina käsittelevä *histoire de mots*-lähestymistapa, joka meillä muuten on jäänyt harvinaiseksi.

Toisin kuin Pitkärännän esipuheesta voisi luulla, eivät kaikki kirjaan valitut hakusanat ole sivistyssanoja, jotka kirjoittaja määrittelee ”yleislainoina esiintyviksi kansainvälisiksi termeiksi” (s. 5). Määritelmä ei ole kattava, sillä sivistyssanoja on myös erityisalojen sanastossa. Toisaalta kirjoittaja laskee sivistyssanoiksi ”myös sellaiset kulttuurialan käsitteet, joita ei juuri enää mielletä vierassanoiksi” (mp.). Tällaiset suomeen naapurikielten kautta saapuneet ja lainoina vakiintuneet sanat, joista kirjassa käsitellään *charmia*, *glamouria*, *kauppiasta*, *kavaljeeria*, *kenraalia*, *kirkkoa*, *koulua*, *kulttuuria*, *paavia*, *perunaa* ja *temppeleitä*, eroavat määritelmällisesti internationalismeista, klassisten kielten elementeistä oppitekoisesti muodostetuista sanoista, joita suomessa on tapana nimittää sivistyssanoiksi.

Kirjoittaja tuo hienosti esiin kielen kehityksen ja kielikontaktien kautta syntyneitä nurinkurusuuksia: *glamourin* lähtö-

kohtana oli ’kielioppi’ ja *koulun* ’vapaa-aika’, *generalissimus* taas tarkoitti ’(mitä) tavallisinta’. Pitkäranta esittää myös kiehtovia vaihtoehtohistoriallisia pohdintoja suomen kielestä, jonka sanastoon voisivat kuulua ***hyiotesia* (pro *adoptio* s. 14), ***hekatemia* (pro *akademia* s. 20), ***grafiokratia* (pro *byrokratia* s. 62), ***korsentti* (pro *konsertti* s. 66), ***oryktologia* (pro *paleontologia* s. 103), ***superkorrekti* (pro *hyperkorrekti* s. 125) ja ***nihilismi* (pro *nihilismi* s. 245). Parissa kohdassa päättely jää kuitenkin kesken: latinan *carmen* ei suinkaan tuottaisi suomeen sanaa ***karmi*, vaan ***karmeni* (pro *charmia* s. 66) eikä hollannin *gas* muotoa ***gaasu*, vaan ***gaasi* (pro *kaasu* s. 138).

Kieli peittyy kirjainten taa

Kirjoittajan näkökulma on korostetun filologinen, tekstikeskeinen. Monin paikoin hän vaikuttaa mieltävän kielen ensisijaisesti kirjallisen ilmaisun välineeksi. Sana, jota ei tavata kirjallisista lähteistä, on olemassa vain ”piilevänä pinnan alla” (s. 132), toinen päinvastoin ”on kreikan kielen vanhimpia sanoja, koska se tavataan jo Homeroksen molempien eeposten alussa” (s. 260). Jusleniuksen sanakirjan *coulu* oli Pitkärännän mukaan vasta muuttumassa suomen *koulus* sanaksi (s. 183), vaikka eroa on vain kirjoitusasussa.

Paikoin tällainen filologismi hankaloittaa ymmärtämistä. Sivulla 10 ja 85 kirjoittaja kertoo, että kreikan φ -kirjaimen nimi on *fii* ja että sitä latinassa vastaa *ph* ja suomessa *f*. Kreikkalaisperäisten sanojen tunnistamiseen tällainen määritelmä toki riittää, mutta lukija voi saada kuvan, että kreikan *f* olisi latinaan tullessa muuttunut *ph*:ksi, ja ihmetellä, miksi kirjoittaja samassa puhuu kreikan *philo*-

alkuisista sanoista. Tässä olisi auttanut kertoa, että ϕ :llä merkittiin klassisen kreikan *ph*-äännettä, joka sittemmin muuttui *f*-äänteeksi. Kokonaan toista äännettä merkitsee esiklassisen kreikan digamma *f*, jonka Pitkäranta vailla selityksiä kirjoittaa isolla *F*:llä sanoissa *Fergon (s. 79) ja *Fisos (s. 281). Digamman tiedetään kuitenkin vastanneen puolivokaalia [w], joten nämä tulisi kirjoittaa *wergon ja *wisos (vrt. Kiilunen & Hakola 2007: 19). Harhaan johtaa myös sivulla 177 esitetty väite, että kreikan *kheirourgos* koki latinan *chirurgus*-sanaksi lainautuessaan äänteelliset muutokset *kh-* → *ch-*, *-ei-* → *-i-*, *-ou-* → *-u-* ja *-o-* → *-u-*. Tosiasiassa *k:n* ja *c:n* ero on silkkaa ortografiaa, diftongeista taas kumpikin oikein jo kreikassa (vaikkei sitä kirjoitusasusta näy), ja viimeinen ”muutos” on tosiasiassa osa kreikan *os*-päätteen morfologista substituuotiota.

Sinänsä kiinnostavaa ajatusta latinan *stilus*-sanasta peräisin olevien Euroopan kielten sanojen vokaaliedustuksen vaihtelusta <*i*> ~ <*y*> (s. 128) kirjoittaja ryydittää omintakeisella kuviolla Euroopan yhdeksästä ”pääkielestä”, joihin kuuluu myös (puhujamäärältänsä jonnekin kolmannenkymmenen puoleenväliin sijoittuva) suomi. Hassuttelu vie huomion itse väitteeltä, jonka mukaan kaikkien (mainittujenkaan) kielten kirjaimistossa ei *y*:tä ole ja niissä kielissä, joissa on *y*, se merkitsee aivan eri äänneitä. Tosiasiassa suomen *tyyli* jää *ü*-äänneeseen yksin Euroopan kielikartalla.

Huomioita oikeinkirjoituksesta, käännöksistä ja käsitteitten merkityksistä

Pitkärannan suomen kieli on rikasta ja kerronta ilmeikästä. Näin sujuvan tekstin ääressä lukija viihtyy. Erityisen kiitoksen teos ansaitsee useita eri kieliä käsittelevien tekstien tavallisimman sudenkuopan – kielenainesten oikeinkirjoitusvirheitä – välttämistä. Vain muutaman olen

onnistunut löytämään: kreikan *martyr* pro *martys* (s. 203) ja ruotsin *päronträ* pro *päronträ* s. (224). Romanian *biserica* ’kirkko’ (s. 175) on määräinen muoto; epä-määräinen on *biserică*.

Tekstissä häiritsevät kuitenkin muutamamallisuus ja asenteellisuus. Epäjohdonmukaisuutta on ensinnäkin transkriboinnissa. Sivulla 73 olisi ’tekniikan vallan’ voinut kirjoittaa kreikkalaisittain *tekhokratia*, kun ylempänä on myös *kheirokratia* ’nyrkkivalta’. Esitelty muoto *teknokratia* on kyllä suomen oikeinkirjoituksen mukainen, mutta tarkoittaisi kreikaksi ’lasten valtaa’, joka toki sopisi ylempänä mainitun *gerontokratian* vastakohtaksi. Samassa yhteydessä Pitkäranta käyttää ilmaisuja ”kuusimuotoinen valtiójärjestelmä”, mutta tarkoittaa sillä oikeastaan valtiomuotojen luokittelua kuuteen kategoriaan.

Erityisen epäjohdonmukaista on kielenainesten erottaminen leipätekstistä. Jostakin syystä – kenties yleistajuisuuden tavoittelemiseksi – kirjoittaja on poikennut hyvästä tieteellisestä käytännöstä kursivoida kaikki kielenainekset. Suomen kielen sanat on pääosin jätetty kursivoimatta, joskaan ei poikkeuksetta. Joskus ne on jopa esitetty täyslainausmerkkien sisällä, vaikka näitä käytetään kirjassa myös (puolilainausmerkkien tehtävässä!) merkityksiä ympäröimässä. Kaikki kolme käytäntöä sekoittuvat ainakin sivulla 101: *fosfori* ... fosforoida, fosfaatti ... ”kalkkis”.

Muutamasta oikeinkirjoitusseikasta kirjoittaja esittää perustelemattomia väitteitä. ”Hieman erilaiset” kirjoitusasut on ranskan sanalla *charme* ja saksan sanalla *Charme* (s. 65) vain, koska kaikki substantiivit kirjoitetaan saksassa isolla alkukirjaimella. Samassa yhteydessä kirjoittaja uskoo, että ”suomessa voitaisiin käyttää myös muotoa sharmi” – tosiasiassa *sh:n* käyttö suomen oikeinkirjoituksessa *š:n* asemesta rajoittuu sellaisiin vierassanoihin, joissa se kuuluu lähtö-

kielen sanan kirjoitusasuun. Erikoinen on myös sivulla 119 esitetty huomio siitä, että *glamourin* taivuttaminen suomalaisittain on ”eräänlainen kompromissi”; lukija jää pohtimaan, miten muuten sanaa voisi taivuttaa.

Sivulla 104 mainittu geologisten aikakausien kronologinen jakautuminen *paleo-*, *meso-* ja *neo-*alkuisiin kausiin kreikan vanhaa, keskimmäistä ja uutta merkitsevien sanojen mukaan pitää osittain paikkansa, mutta lisäksi olisi hyvä mainita, että eräissä aikakauden nimityksissä (esimerkiksi *kenotsooinen maailmankausi*) käytetään adjektiivin *neos* synonyymistä *kainos* saatua *keno-*etuliitettä.

Harmillinen epätarkkuus on myös ’hevosta’ merkitsevän kantaindoeurooppalaisen sanan nimittäminen *termiksi* sivulla 155: kyseessä on yleiskielen ilmaus. Perinteinen lapsus, mutta lapsus joka tapauksessa, on sivun 223 ilmaus ”Kuun pimeä puoli”, jolla Pitkäranta tarkoittaa Kuun Maahan näkymätöntä puolta.

Pari epätäsmällisyyttä on käännösmerkityksissäkin. *Carmina Burana* (s. 65) on käännetty ’Buran lauluiksi’, mutta nimeen sisältyvästä baijerilaisuustarista voisi käyttää *Buran* sijaan sen saksankielistä nimeä *Benediktbeuern*. Sivun 129 ”kansainvälinen sana *pregnantti* (raskaana oleva)” taas tunnetaan toki tässä konkreettissakin merkityksessä, mutta lienee Euroopan kielissä kuitenkin tavallisempi abstrahoituneena merkitykseen ’osuva, ytimekäs, ilmeikäs’, jonka *Nykysuomen sanakirjakin* mainitsee; *Kielitoimiston sanakirjassa pregnanttia* ei enää ole.

Eräät määritteet kirjassa ovat liiallisia ja tarpeettomuuttansa myös asenteellisia. Sivun 77 lauseessa ”monet Itä-Euroopan entiset kansantasavallat kuten Puola muuttuivat pelkiksi tasavalloiksi” epiteetit ”Itä-” ja ”entinen” ovat ylimääräisiä, samaten vielä sivulla 253 samassa yhteydessä toistuva ”Itä-”. Sivulla 224 esiintyvät ”inkaintiaanit” ovat lyhyesti inkoja. On myös vaikea saada kiinni kirjoittajan

sivulla 72 esittämästä ajatuksesta, jonka mukaan demokratia sopisi historian valossa huonosti juuri persialaisille: onhan kansanvaltaisuus ollut anomalia yhtä lailla muuallakin kautta aikain. Vielä epäonniseempaa on yhdistää Iranin islamilainen tasavalta demokratian ”nimelliseen” ja ”muodolliseen” toteutumiseen; *tasavallan* ja *demokratian* merkityseroista on sentään kirjoitettu kokonaisia kirjoja (esim. Wiegand 2017).

Etymologiat enimmäkseen ajan tasalla

Itse etymologiat ovat uusimpienkin lähteiden valossa pääosin oikeita. Mikä hienointa, Pitkäranta esittelee ne kiehtovasti ja löytää niitten valossa maailmankuvaa avartavia paralleleleja antiikin kirjallisuuden ja Euroopan nykykulttuurien välillä. Kirja muistuttaa meitä kielihistorioitsijotakin siitä, ettei etymologiaa voi pelkistää sanojen alkuperän selittämiseksi, vaan siihen kuuluu koko kaari alkuperän ja nykykäytön välillä.

Siellä täällä olisin toivonut kirjoittajan kaiken kreikan ja latinan sanojen monihaaraisen jälkikasvun setvimisen ja ihas-telemisen lomassakin vielä tarkemmin selittäneen niitten reitit suomeen. Eihän vaikkapa *perunan* (s. 224) lähtömuoto, ruotsin *päron*, ole mikään uuden ajan latinismi, vaan lainautuminen latinasta on tapahtunut jo kantagermaaniin; suomen *peruna*-sanan *-u-* ei myöskään palaudu latinan *um-*päätteen päätteen vokaaliin (s. 223). Suomen *luutnantti* (s. 166) ei suoraan tule latinan ilmauksesta *locum tenens*, vaan siitä ranskaan kehittyneestä sanasta *lieutenant*. Latinalaisperäisenä kirjoittaja esittää myös sanan *kärry* (s. 196), joka ”on saanut vaikutteita muinaisruotsin sanamuodosta *kärra*”; tosiasiassa juuri muinaisruotsin latinalaislähtöinen *kärra* (tarkemmin sen obliikvimuoto *kärro*) on *kärryn* välitön lähtömuoto, vaikka juuret latinassa ovatkin. (Vrt. SSA, SAOB.)

Muutama muukin etymologinen väite vaatii korjausta. Sivulla 86 puhutaan Philadelphian kaupungista Amerikan Yhdysvalloissa suoraan kreikan sanan *philadelphos* 'sisarustansa rakastava' motiivina. Nimi on monien eri puolilta maailmaa tavattavien toisintojensa tavoin kuitenkin siirrännäinen, sillä samanminen kaupunki Vähässä-Aasiassa mainitaan jo Ilmestyskirjassa (Ilm. 1:11, nykykäännöksessä Filadelfia). Pikkuongelma on *kilo*-etuliitteen lähtömuotona esitelty kreikan *khilioi* 'tuhat' (s. 211); sen tilalla tulisi olla jo kreikassa yhdyssanojen alkusana käytetty *khilio*-

Kaksi *Fata verborumii*n pääsystä etymologiaa havaitsin vanhentuneiksi. Vielä Walde (1938) esittää, että latinan *corbis* 'kori, koppa' ja *carpentum* 'vaunut, ratat' (s. 199) kuuluisivat etymologisesti yhteen, mutta uudemmat etymologiset sanakirjat (LIV²; de Vaan 2008) eivät tätä selitystä vahvista. Latinan *templum* 'temppele, pyhäkkö' ei liity kreikan verbiin *temnein* 'leikata' eikä sen johdokseen *temenos* 'kappale maata' (s. 270), vaan kantaindoeurooppalaiseen verbijuurteen **temp-* 'jännittää, pingottaa'. Tässä jo Walde (mt.) perustelee, miksi vanha rinnastus ei toimi, ja uudemmat sanakirjat eivät lainkaan mainitse sanalle muita kuin jälkimmäisen selityksen.

Henkilöitä ja epähenkilöitä

Sanojen historia on aina myös ihmisten historiaa. Teoksen henkilöhakemisto on erinomainen lisä, ja mainitaanpa siinä yksi lehmäkin. Tekijä kirjoittaa jättäneensä kirjallisuuden hahmot hakemiston ulkopuolelle. Hakemistosta kuitenkin puuttuu myös "sioux-intiaanien päällikkö", josta Pitkäranta kirjoittaa *profili*-artikkelissa. Tekstikohta saattaa hyvinkin olla fiktiivinen, mutta hän esittää sen historiallisena tapahtumana.

"Päälliköstä" Pitkäranta kirjoittaa väittääkseen, että sioux't eivät ymmärtäneet

profilikuva taiteenlajina: "[K]un sioux-intiaanien päälliköstä tehtiin 1800-luvulla profilikuva, intiaanit ihmettelivät, miksi puolet hänen kasvoistaan oli poistettu" (s. 247). Pitkärannan mainitsema malli oli mahdollisesti Mah-tó-che-ga, jonka George Catlin maalasi vuonna 1832. Eräs läsnä olleista kommentoi ilkeästi mallin olevan vain puoliksi ihminen, mistä myöhemmin seurasi yhteenotto, jossa Mah-tó-che-ga kuoli (SAAM). Kysymys ei siis ollut taiteenlajin ymmärtämisestä (mitä sillä tarkoitetaankaan), vaan vihamielisyydestä.¹ Ei tietenkään ole varmaa, viittaako kirjoittaja juuri tähän tapaukseen, mutta väitettä profilikuvien hahmottamisen vaikeudesta on joka tapauksessa vaikea uskoa: Ledger-taidekokoelmassa esillä olevissa 1800-luvun sioux-taiteilijoiden töissä useimmat ihmishahmot on kuvattu sivusta.²

Käsitteitten vertailua eri kielissä

Kirjoittaja ilmoittaa jo johdannossa (s. 7–8), ettei hänen ole esityksensä rajoissa mahdollista käsitellä hakusanojensa vaiheita tai nykyvastineita mitenkään tyhjentävästi. Luonnollisesti hän painottaa parhaiten tunteimiensa aloja ja alueita, joita ovat ensisijaisesti antiikin Rooman kulttuuri ja historia, mutta kirjan perusteella myös Euroopan romaanit ja germaanisiet kielialueet sekä Amerikan Yhdysvallat. Monia kiinnostavia seikkoja Pitkäranta olisi kuitenkin saanut mahtumaan mukaan tarkastelemalla laajemminkin Eurooppaa ja Lähi-itää antiikin kulttuuriperinnön jatkajina.

Tämä koskee erityisesti Pitkärannan lukuisia onomasiologisia käsitteitten erikielisiä nimiä koskevia pohdintoja. Tasavallan käsitteestä hän kirjoittaa (s. 76), että "Euroopan kielistä ai-

1. Tämän tiedon äärelle minut johdatti Pauline Saribas.

2. Tästä tiedosta kiitän Erik Goodingia.

nakin suomi, islanti ja kreikka pitäytyvät kuitenkin omakieliseen ilmaisuun” – entä viron *vabariik* ja unkarin *köztársaság*? Fääriissä on *forsetaskipan*, kymriissä *gweriniaeth*, iirissä *poblacht*, gaelissa *poblachd*, romanissa *ketnepen*. Lisäksi arabian *džumhūrījat* on omaksuttu muutama eurooppalaiseen kieleen, kuten turkkiin, tataariin ja avaariin. Latinistille näitäkin kiinnostavampi on kuitenkin puolan omista aineksista muodostettu, mutta äänteellisesti latinan sanaa mukailleva *rzeczpospolita* (*rzecz* ’asia, seikka’, *pospolity* ’yleinen’). Juuri puola on niin monessa seurannut latinan esikuvaa, että sen sivuuttaminen tällaisessa teoksessa on vahinko. Myös vaikkapa sivulla 44 esitelyjen *autobiilin* merkitysvastineitten joukossa puolan *samochód* (*samo* ’itse’, *chód* ’kulku’) olisi ansainnut paikkansa.

Sivulla 169 Pitkäranta kertoo useimpien Euroopan kielten ’kirkko’-sanojen palautuvan kreikkaan, joko *kyriakos*- tai *ekklesia*-sanaan. Poikkeuksena kirjoittaja mainitsee vain *templum*-sanaa käyttävät unkarin ja romanian, mutta muita ryhmiä on vielä lähempänäkin meitä. Puolassa on latinan sanaan *castellum* ’linna, linnoitus’ perustuva *kościół* (Boryś 2005). Liettuun *bažnyčia* ja lätin *baznīca* taas ovat lainoja muinaisitäslaavin sanasta *božinica*, joka taas on johdos jumalaa merkitsevistä sanasta *bogū*. Balttilaisen kielialueen merkitys meille sopisi mainittavaksi myös latinan pyörää merkitsevän sanan *rota* yhteydessä (s. 197), sen balttilaisesta vastineesta kun on lainaa suomen *ratas* (vrt. SSA).

”Euroopan kielistä ainakin kaksi on torjunut televisio-sanan ja korvannut sen muunlaisella ilmauksella”, kirjoittaa Pitkäranta (s. 267) viitaten saksaan ja kreikkaan. Tällaisille ensyklopediatyypillisille sanoille löytää kuitenkin helposti kymmenittäin käännösvastineita jo Wikipediasta jokaisen hakusanasivun vasemman laidan ”Muokkaa linkkiä” -linkin takaa. Sieltä paljastuu, että televisiolla on omakieliset nimet vielä ainakin alaksissa (*feernse-*

her), friiisissä (*fiersjoon*), tanskassa (*fjernsyn*), islannissa ja fääriissä (*sjónvarp*) sekä bretonissa (*skinwel*). Toisaalta sivulla 264 mainittu saksan *Fernsprecher* ’puhelin’ on käytössä harvinaisempi kuin *Telefon*. Euroopan kielistä puhelimella on ensisijaisesti omakielinen nimitys paitsi suomessa myös islannissa, bretonissa ja iirissä.

Byrokration merkitystä maailmanhistoriassa kirjoittaja korostaa esimerkein eri aikojen ”byrokratiatalkoista” (s. 63), mutta unohtaa seurauksiltaan ehkä verisimmän, Milosevičin Jugoslavian päämieheksi nostaneen ”antibyrokraattisen vallankumouksen”, joka lopulta johti tuhoisiin sotiin ja liittovaltion hajoamiseen (Vladislavjević 2008). Sivulla 77 mainittuja ”demokraattisia kansantasavaltoja” on muitakin kuin Pohjois-Korea: ainakin Algeria ja Laos, ennen myös Etiopia ja Etelä-Jemen.

Pitkärannan kuvaus *energian* merkityksen muuntumisesta kahden ja puolen vuosituhannen aikana (s. 78–84) on kiehtova, ja siihen voisi lisätä huomion käsitteen kielellisestä konservatiivisuudesta tieteen ulkopuolella. Samalla kun *energia* fysiikan käsitteenä on laajentunut kattamaan myös Aristoteleen *dynamis*-käsitteen (potentiaalienergian), on aristoteellinen merkitys juuttunut arkikieleen ja varsinkin markkinointi- ja puoskarointialojen kielenkäyttöön: ne pitävät yllä *energian* konnotaatioita voimaan ja aktiivisuuteen ja ovat onnistuneet pitämään sen erossa kartettaviksi mielletyistä *kaloreista*.

Sivulla 206 mainitusta Pyhästä Yrjöstä tuli paljon muutakin kuin ”Englannin kansallispyhimys ja partiolaisten suojelija”. Yrjö, ortodokseilla Georgios Voittaja tai kotoisemmin Jyri, on kymmenien maitten, alueitten, kaupunkien ja ammattien ja toimien suojeluspyhimys eri puolilla Eurooppaa ja Lähi-itää (Schäfer 2021). Toisella pyhimyksellä, Nikolaoksella, taas oli Pitkärannan mukaan ”tapana jaella lahjoja lapsille”. Teoksessa

mainittu *Legenda aurea* (suom. *Kultainen legenda*) ei tällaisesta taipumuksesta kuitenkaan kerro: ilmeisesti Pitkäranta on yhdistellyt Nikolaos-tarinoita, joista muutamat kertovat tämän pelastamista lapsista ja yksi erityisen laajalti tunnettu kolmesta nuoresta työstä, jotka Nikolaos pelasti isän uhkaamalta prostituomiselta ikkunasta heittämillään kultalahjoilla (Perunka 2020).

Parissa suhteessa Pitkäranta olisi voinut ajanmukaistaa tekstiä. *Uraanin* hän kirjoittaa tuovan nykyihmiselle mieleen ydinaseet (s. 279). Mahtaako kirjoittaja lainkaan pitää nykyihmisenä arvostelijaa, jolla ensimmäisenä assosiaationa on ydinvoiman rauhanomainen käyttö energiantuotannossa? Sivun 242 mainioon luetteloon professoreiksi kutsutuista ei-akateemisista ihmisistä arvostelija olisi kumminkin toivonut menneitten vuosisatojen nyrkkeilyvalmentajien ja kirppusirkustaiteilijoiden jatkoksi vielä nykyisten yliopistojemme työelämäprofessorit.

Lopuksi

Kokonaisuudessaan Pitkärannan teos on kehujen arvoinen. *Fata verborum* on tiivistä ja monimuotoista tiedon kudelmää. Kirja kertoo esimerkiksi, että jo Platonin aikana akateemisten ihmisten piti nukkua huonosti. Lukijalle selviää myös, miksi osa mieltymyksiin liittyvistä termeistä on *filo*-alkuisia, osa taas *-filia*-loppuisia, miksi hallitusmuotojen nimissä on niin *-krat*ioita kuin *-ark*ioita tai mikä teki historioitsija ja maantieteilijä Saxosta *Grammaticuksen*. Arvostelijan henkilökohdaiseksi suosikiksi pääsi kuitenkin planeettojen nimet järjestelmänä selittävä jumaluusopillinen kaavio sivulla 177.

Meille fennougristeille ja fennisteille Pitkärannan kirja ennen kaikkea opettaa, kuinka tiiviisti olemme kytköksissä eurooppalaiseen kulttuurialueeseen jo suomen kielen kautta. Koska teoksen aihepiiri

on kaikkea muuta kuin tyhjiin ammennettu, jään odottamaan vielä jatko-osia.

SANTERI JUNTILA
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on Greifswaldin yliopiston tutkija-tohtori, joka valmistelee kantasuomen balttilaislainojen sanakirjaa Saksan liittotasavallan opetus- ja tutkimusministeriön BMBF:n rahoituksella.

Kirjallisuus

Boryś, Wiesław 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Ilmestyskirja = *Johanneksen ilmestys, Uusi testamentti, Raamattu*. <https://raamattu.fi/raamattu/KR92/REV.1/Ilmestys-1> (27.10.2021).

Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus. www.kielitoimistonsanakirja.fi (27.10.2021).

KIILUNEN, JARMO – HAKOLA, RAIMO 2007: *Alfata alkuun. Johdatus Uuden testamentin kreikkaan*. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: Finn Lectura.

Ledger-taidekokoelma = Ledger Art Collection. www.mpm.edu/research-collections/anthropology/online-collections-research/ledger-art-collection (27.10.2021).

LIV² = Helmut Rix. *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*. Toinen, laajennettu ja parannettu painos. Wiesbaden: Reichelt 2001.

Nyky-suomen sanakirja. 1–6. Päätoimittaja Matti Sadeniemi. Helsinki: WSOY 1951–1961.

PERUNKA, EERO 2020: *Joulupukki. Tuhatvuotinen arvoitus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SAAM = Smithsonian American Art Museum. Mah-tó-che-ga, Little Bear, a Hunkpapa Brave. <https://americanart.si.edu/artwork/mah-che-ga-little-bear>

- hunkpapa-brave-4207 (27.10.2021).
- SAOB = Svenska Akademiens ordbok. www.saob.se (27.10.2021).
- SCHÄFER, JOACHIM 2021: Georg der Märtyrer. *Ökumenisches Heiligenlexikon*. www.heiligenlexikon.de/BiographienG/Georg_der_Maertyrer.htm (27.10.2021).
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. *Etymologinen sanakirja. I–III*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- VAAAN, MICHIEL DE 2008: *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages*. Leiden & Boston: Brill.
- WALDE, ALOIS 1938: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch. I–II*. Kolmas, uudistettu painos. Heidelberg: Carl Winter.
- WIEGAND, MARC ANDRÉ 2017: *Demokratie und Republik. Historizität und Normativität zweier Grundbegriffe des Verfassungsstaates*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- VLADISAVLJEVIĆ, NEBOJŠA 2008: *Serbia's antibureaucratic revolution. Milošević, the fall of communism and nationalist mobilization*. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- VORAGINE, JACOBUS DE 2014 (1263–66): *Legenda aurea – Goldene Legende I–II*. Freiburg im Breisgau, Basel & Wien: Herder.